

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.24>

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ІЗ ПРИЗНАЧЕННЯМ ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Дьоменко С.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету*

Дьоменко С.В. Правові колізії у сфері регулювання праці осіб, засуджених до позбавлення волі із призначенням додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Стаття присвячена деяким питанням, які виникають у процесі правового регулювання праці осіб, засуджених до позбавлення волі із призначенням додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Звернена увага на тенденцію до зменшення застосування цього репресивного заходу у практиці судів. На підставі проведеного аналізу були виявлені правові колізії, зокрема між приписами кримінально-виконавчого законодавства, положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та нормами кримінального закону, в частині регулювання праці засуджених до позбавлення волі, а також фактичне протиріччя між добровільною реалізацією права на працю та обов'язком працювати для осіб, що відбувають покарання у виді позбавлення волі, яке породжено новелами кримінально-виконавчого законодавства. Акцентовано на фактичному об'єднанні у легальному змісті «суспільно корисна праця засуджених до позбавлення волі» трьох різноманітних за своєю природою видів труда, що обумовило процес оцінювання такої праці в узагальненому вигляді без виділення і врахування специфіки виду такої діяльності.

Автором запропоновано коригування нормативних положень КК, КВК та відомчих документів, направлених на регулювання кримінально-виконавчих відносин, а саме: виключення із кримінально-виконавчого законодавства норми про обов'язковість праці даної категорії засуджених з одночасним коригуванням механізму умовно-дострокового звільнення за допомогою заміни абстрактного формулювання «ставлення до праці» у ч. 2 ст. 81 КК конкретною умовою: «здійсненням суспільно-корисної праці та відсутністю заборгованостей за виконавчими документами».

Крім того, автором звернена увага на необхідності здійснення наступного корегування законодавства: введення легального тлумачення поняття «суспільно-корисна праця» у приписи кримінально-виконавчого законодавства з привалюванням суспільного інтересу у його змістовному навантаженні; вирівнювання юрисдикцій органу пробації та адміністрації кримінально-виконавчих установ в частині виконання ними покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначених засудженим до позбавлення волі у якості додаткового покарання, шляхом внесення змін до ст. 31 КВК; розширення змісту Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань деталізованою процедурою заключення трудової угоди або договору із засудженими до позбавлення волі.

Ключові слова: кримінально-виконавче законодавство, пенітенціарна система, додаткове покарання, позбавлення права, позбавлення волі, посада, діяльність, праця, правова колізія.

Demenko S.V. Legal collisions in the field regulation of labour of persons, convict to imprisonment with setting of additional punishment in the type of privation of right to hold certain positions or carry on certain activity.

The article is sanctified to some questions, that arise up in the process of the legal adjusting of labour of persons, convict to imprisonment with setting of additional punishment in the type of privation of right

to hold certain positions or carry on certain activity. Convoluted attention on a tendency to reduction of application of this repressive measure in practice of courts. On the basis of the conducted analysis legal collisions were deduced, in particular between the binding orders of criminally-executive legislation, positions of the International pact about civil and political rights and norms of penal law, in part of adjusting of labour of convict to imprisonment, and also actual contradiction between voluntarily realization of right to work and duty to work for persons, that leave punishment for the type of imprisonment that is descendant the short stories of criminally-executive legislation. It is accented on an actual association in legal maintenance «publicly useful work of convict to imprisonment» of three various on the nature types of labour, that stipulated the process of evaluation of such labour in the generalized kind without a selection and taking into account of specific of type of such activity.

Author is offer adjustment of normative positions of Criminal Code, Criminally-Executive Code and department documents, criminally-executive relations sent to adjusting, namely: exception from the criminally-executive legislation of norm about obligatoryness of labour of this category of convict with simultaneous adjustment of mechanism of conditionally-early liberation by means of replacement of abstract formulation of «attitude toward labour» in p. 2 art. 81 Criminal Code by a concrete condition: by «realization of publicly-useful labour and absence of debts on executive documents».

In addition, by an author convoluted attention on the necessity of realization of next adjustment legislation: introduction of legal interpretation of concept «publicly-useful labour» to the binding orders of criminally-executive legislation with leaning of public interest in his rich in content loading; alignment jurisdictions of organ of probation and administration of criminally-executive establishments in part of implementation by them punishments in the type of privation of right to hold certain positions or carry on certain activity, appointed to convict to imprisonment in quality of additional punishment, by making alteration to art. 31 Criminally-Executive Code; expansion of maintenance of Rules of internal order of establishments of implementation of punishments by the gone into detail procedure of conclusion of labour treaty or agreement with convict to privation.

Key words: criminally-executive legislation, penitentiary system, additional punishment, privation of right, imprisonment, position, activity, labour, legal collision.

Постановка проблеми. Звернення до судової практики виявляє мінливу тенденцію застосування суддівським корпусом такого виду покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі – ППОПЗПД). Слід зазначити, що нормативне регулювання кримінально-правових та кримінально-виконавчих відносин, що продукуються цим видом покарання, базується на приписах статей 51, 52, 55 КК України [1], які закріпили одну із характерних його особливостей бути універсальним інструментом у руках правосуддя. Зазначена якість знаходить свій вияв у варіативності застосування цього заходу примусу: відповідно до вищеназваних положень кримінального закону він може виступати і як основний вид покарання за вчинене кримінальне правопорушення, а при окремих умовах може бути обраний судом і у якості додаткового репресивного важеля.

Однією із очевидних причин привабливості даного виду покарання над іншими, на нашу думку, обумовлюється відповідністю його природи принципам гуманізму, економії кримінальної репресії, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, а також наявністю високого потенціалу щодо досягнення мети спеціальної превенції, адже за рахунок мінімального обмеження прав і свобод людини практично реалізується цільовий вплив на проблемну для засудженого сторону соціального буття чим забезпечується найскоріше її виправлення та повернення до лав суспільства.

Свого часу дослідники вивчаючи напрями розвитку цього правового явища відзначили, що у 2003–2007 роках кількість засуджених до ППОПЗПД у якості додаткового покарання у загальній масі засуджених упродовж вказаних років має спрямованість на стабільне заняття одного сегменту (1,2–1,8%) [2]. У подальшому, з 2008 по 2011 роки, за даними судової статистики прослідковується зростання кількості таких вироків у півтори рази (з 3641 у 2008 році до 5111 у 2011 році), а потім йде із року в рік зниження застосування такого додаткового покарання. Загалом динаміка даного зниження досягла відзначку у 3,5 рази (у 2021 році зафіксовано 1397 вироків). Якщо ж подивитися на це явище через призму його долі у всій масі призначених покарань, то його звуження не виглядає так катастрофічно. У 2008 році ця доля становила 2,47%, і вона мала тенденцію до росту аж до 2013 року і досягла 3,44%, з невеликим коливанням у бік зниження у 2012 році до 2,86%. У 2014 році настає стабільність (3,33%), а потім простежується зниження до 1,85% у 2020 році. Як бачимо у середньому ППОПЗПД у якості додаткового покарання займає доволі стабільний сегмент (2-3%) серед всіх видів призначених

покарань за період 2008–2021 роки, що перевищує ці ж показники попередніх років, між тим з 2015 року намітилась направленість до його зменшення [3].

Приведені дані актуалізують звернення уваги на специфіку виконання ППОПЗПД у якості додаткового покарання з метою виявлення причин ослаблення уваги до нього зі сторони правосуддя. Приймаючи до уваги той факт, що трудова діяльність людини у широкому сенсі є об'єктом з яким нерозривно пов'язані його суб'єктивні права та правоздатність, які в свою чергу формують змістовне навантаження ППОПЗПД, за нашою думкою доцільним для правової доктрини і практики буде розвідка специфіки правового регулювання праці осіб, засуджених до позбавлення волі із призначенням додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

Стан опрацювання досліджуваної проблематики. Сучасна правова доктрина збагачена різноманітними працями, які висвітлюють той чи інший бік піднятої вище тематики. Загалом ця сфера суспільних відносин була предметом дослідження таких вчених, як: В.А. Бадира, Т.А. Денисова, І.І. Жук, О.Г. Колб, І.М. Копотун, В.Я. Конопельський, Я.О. Ліховіцький, В.А. Меркулова, А.Х. Степанюк, В.Я. Трубников, С.Я. Фаренюк, І.С. Яковець та ін.

Більш детально до питань призначення і виконання покарання у виді ППОПЗПД зверталися такі вчені, як В.А. Бугаєв [4], Р.М. Гура [5], С.Ф. Денисов [6], Д.С. Шиян [7] та інші вчені.

На дисертаційному та монографічному рівні цей вид покарання досліджували В.І. Тютюгін (Харків, 1975 р.), Р.М. Гура (Харків, 2003 р.), І.Г. Богатирьов (Київ, 2006), Д.С. Шиян (Дніпропетровськ, 2008). Але перше дослідження здійснено на базі старого кримінального і виправно-трудового законодавства, друге – також на базі старого ВТК, який втратив чинність з 1 січня 2004 року. І.Г. Богатирьов досліджував виконання та відбування ППОПЗПД не окремо, а в комплексі з іншими видами покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Д.С. Шиян своє дослідження присвятив ППОПЗПД як виду кримінального покарання: теоретичному обґрунтуванню поняття і юридичній природі покарання, підставам і порядку його призначення, шляхам удосконалення кримінального законодавства тощо, завдяки чому ця наукова праця більш цікава для дослідників матеріального права.

Метою статті є виявлення нормативних проблем виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, яке призначено у якості додаткового покарання до позбавлення волі через призму особливостей правового регулювання праці засуджених осіб до яких застосований такий засіб державної репресії.

Виклад основного матеріалу. Звернемо увагу на змістовне навантаження цього покарання та його витлумачення у правовій доктрині. За думкою більшості науковців зміст цього покарання виявляється у «позбавленні засудженого його суб'єктивного права на ті посади, які він обіймав, або на ту діяльність, якою він займався на момент вчинення злочину, і тимчасового обмеження його правоздатності – можливості претендувати на обіймання певної посади або зайняття певною діяльністю на строк, встановлений вироком суду» [8, с. 105].

Важливим для вірної оцінки проблематики ППОПЗПД є звернення до його функціонального призначення. Загально визнаною з цього приводу є думка про те, що для любого виду покарання властиві такі функції:

- 1) охоронна – КК встановлює санкції за різні посягання, визначає підстави і умови, за наявності яких дані санкції реалізуються;
- 2) каральна – засуджена особа тимчасово позбавляється певних прав і певним позбавленням чи обмеженням прав і свобод;
- 3) виховна – засуджена особа піддається негативній правовій та морально-політичній оцінці від імені держави і суспільства;
- 4) попереджувальна – проявляється в утримання від вчинення злочинів осіб, які в силу своєї антиправової й антисоціальної спрямованості здатні порушити кримінально-правові заборони.

Орієнтуючись на мету і завдання кримінально-виконавчого законодавства, нормативно відображених у ст. 1 КВК [9], права та обов'язки персоналу органів і установ виконання покарань (ОУВП), визначених ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [10], а також персоналу органів пробації, закріплених у ст. 19 Закону України «Про пробацію» [11], слід зазначити, що впровадження у реальність таких функцій ППОПЗПД, як каральна, виховна і попереджувальна безпосередньо лежить на персоналі ОУВП та персоналі органів пробації, при чому, останні несуть основний тягар бо в межах наглядової пробації і здійснюється виконання цього виду покарання. Відповідно існує пряма залежність між результатами діяльності цього персоналу та реалізацією мети заходу примусу у виді ППОПЗПД.

На сьогодні доктринальне бачення ефективності такого покарання деякі виводять через призму показників рецидиву. У цьому контексті стверджується про наявність факту фіксації у двічі меншого прояву повторного кримінального правопорушення серед засуджених, яким призначено таке додаткове покарання по відношенню до іншої категорії засуджених, які не зазнали такого додаткового карального впливу. Окремі автори, отримавши натхнення від закладеного пенітенціарного потенціалу у цьому виді покарань, стверджують про наявність реалій сьогодення, продукуючих «актуальність та необхідність включення цього покарання саме в якості основного до всіх санкцій тих складів кримінальних правопорушень, в яких суб'єктом виступає службова особа». За їх думкою така «новація сприятиме забезпеченню невідворотності кримінальної відповідальності та підвищенню її дієвості» [12, с. 47]. Інші дослідники, зокрема Р.М. Гура переконані, що далеко не завжди таке додаткове покарання досягає своєї цілі [13, с. 6].

Вбачається, що у ряд різноманітних причин, які зумовлюють такий висновок, можна поставити відсутність деталізованої регламентації порядку та умов виконання додаткового покарання у виді ППОПЗПД під час відбуття основного покарання у виді позбавлення волі.

Так, частина 2 статті 30 КВК виконання такого додаткового покарання покладає на адміністрацію кримінально-виконавчої установи, де відбуває основне покарання засуджений до позбавлення волі, а частина 3 цієї норми встановлює обмеження для адміністрації у використанні праці такого засудженого на роботах, виконання яких заборонено згідно з вироком [9].

Тут вважаємо за доцільне звернутися до окремої специфіки праці засуджених, адже вона визнана не тільки доктриною, але й нормативно (ч. 3 ст. 6 КВК) вкупі з режимом, пробацією, соціально-виховною роботою, загальноосвітнім і професійно-технічним навчанням, громадським впливом одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Такі засоби застосовуються до засуджених в обов'язковому порядку з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання (ч. 4 ст. 6), і у разі постановки питання про умовно-дострокове звільнення або помилування засудженого тощо, вони отримують статус вирішального фактору у процесі прийняття рішення. Очевидним є наявність різноманітного впливу перелічених обставин на вказані процеси. У цьому контексті звернемо увагу на окремі нормативні положення, які встановлюють процедуру підготовки адміністрацією установи виконання покарань матеріалів стосовно тієї категорії засуджених, щодо яких може бути застосовано заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким. Відповідно п. 3 «Порядку визначення ступеня виправлення засудженого» до суду, окрім подання іншої документації, надається висновок щодо ступеня виправлення засудженого [14]. Складається даний документ на основі Методики визначення ступеня виправлення засудженого, з урахуванням оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення і має на меті забезпечити органи правосуддя необхідною інформацією, яка буде підґрунтям для визначення можливості заміни покарання або можливості застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення [14]. Дана методика передбачає аналіз сукупних даних отриманих із конкретних джерел, а саме: особова справа засудженого; Єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту; результати оцінки ризику вчинення повторного кримінального правопорушення, визначені за допомогою підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту; індивідуальна програма соціально-виховної роботи із засудженим; Щоденник засудженого.

Звернення до змісту деяких з них вказує на неодноразове врахування різноманітних аспектів праці засудженого. Так, у Щоденнику індивідуальної роботи із засудженим розділ третій «Первинне вичення засудженого», передбачає встановлення його роду занять до засудження, отриману ним професію. Розділ четвертий цього документу («Відомості про наявність природних обдарувань, здібностей, навичок, інші характеристики (фактори захисту)» ставить питання про виявлення ставлення засудженого до праці. Розділ сьомий «Карта періодичного проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення» встановлює одним із факторів такого ризику роботу засудженого і передбачає виставлення її оцінки за шкалою: низький (0–2), середній (3–4), високий (5–7). Розділ 8 «Індивідуальна програма соціально-виховної роботи із засудженим» враховує можливість існування такої криміногенної потреби, як «Працевлаштування», і при її наявності пропонує поставити цілі для її виправлення, передбачити заходи, спрямовані на досягнення цілей, термін їх виконання, відповідальних осіб. Окрім зазначеного у Щоденнику обов'язковим для заповнення раз на квартал є таблиця оцінювання поведінки засудженої особи. Серед трьох критеріїв оцінки значаться відомості

про працевлаштування. При цьому враховується не тільки сам факт наявності роботи засудженого на виробництві, а ще й факт залучення його до роботи з благоустрою УВП. Окремо винесена графа оцінки дотримання ним правил трудового розпорядку. У результаті врахування такої інформації повинен робитися висновок про доцільність або недоцільність застосування заходів заохочення.

Індивідуальний план виправлення та ресоціалізації засудженого в обов'язковому порядку ставить питання про виявлення серед іншого намірів та планів засудженого під час відбування кримінального покарання щодо роботи та професії, а після звільнення щодо його працевлаштування.

Слід звернути увагу, що закономірним є і те, що в процесі визначення ступеня виправлення засудженого та складення висновку приймають участь не тільки керівники різних відділів та секторів, але й майстри виробництва та інші працівники установи виконання покарань, яким відомі знання про результати праці засудженого, його ставлення до неї.

Сама форма висновку щодо ступеня виправлення засудженого складається із розділів, при цьому другий «Критерії оцінки виправлення засудженого» містить відповідні критерії, серед яких п. 4 – це «Ставлення до праці» розкривається через подання інформації про відношення засудженого до праці та досвід його працевлаштування як до засудження, так і під час відбування покарання. Методичні рекомендації акцентують на зазначенні професійних навичок засудженого, що можуть сприяти отриманню ним роботи після звільнення, на заходах які він вживає для їх отримання у майбутньому. Крім цього важливим вважається і інформація про стан здоров'я, що не дає змоги засудженому працювати та якщо він має певний статус, що передбачає отримання державних соціальних виплат (чи отримує такі виплати або які вживає заходи для їх отримання) або засуджений має офіційне джерело доходів без працевлаштування. Оцінюється даний критерій у балах від 0 до 2, із рахунку, що 0 – «не має бажання працювати, до роботи ставиться негативно»;

1 – «стверджує, що має бажання працювати, але не володіє достатніми професійними навичками та наразі вчиняє певні дії для їх отримання»; 2 – «працевлаштований або виявляє активне бажання працювати, володіє достатніми професійними навичками для отримання роботи» [14].

Окрім зазначеного, висновок включає у п'ятому розділі характеристику засудженого під час відбування покарання, складовою якої є питання сумлінності дотримання такою особою трудової дисципліни (передбачена оцінка від 0 до 2 балів).

Наведене показує вагомe значення праці засудженого при формуванні висновку щодо його ступеня виправлення та можливої ресоціалізації у суспільство, яке зафіксовано легально у процедурних документах і має для працівників виконавчих установ обов'язковий характер для врахування.

Між тим, суспільно-корисна праця з 2014 року, у зв'язку із зміною пенітенціарної політики на вектор до європейських стандартів, трансформувалася із обов'язку засудженого до його права [15]. Відповідно, праця засудженого до позбавлення волі на сьогодні у повній мірі не може розглядатися у якості обов'язкового засобу направлено на стимулювання процесу позитивних особистісних змін засудженого і його свідомого відновлення в соціальному статусі повноправного члена суспільства, що стає, по-перше, нормативним протиріччям між змістом ч. 3 ст. 6 КВК, іншими нормами КВК, що регламентують відбуття покарання у виді позбавлення волі, та приписами ч. 1 ст. 118 КВК, а по-друге, лише при здійсненні праці, а це тільки у добровільному порядку, вона повинна вже в обов'язковому порядку, бути врахована як позитивно реалізований засіб, який прямо сигналізує про наявність у засудженого позитивних особистісних змін. При цьому, у протилежному випадку, тобто при його добровільній відмові від праці, з будь-яких мотивів (і антисоціальних так само) така обставина не може бути розцінена у якості причини відмови адміністрації надати позитивний висновок про ступень виправлення, а суду, наприклад, не застосувати умовно-дострокове звільнення. На сьогодні таке нормативне протиріччя потребує коригування і норм КК, КВК та всіх відомчих документів, регламентуючих порядок оцінки ступеня виправлення засудженого, бо за формальною ознакою, особа яка відмовилася від праці не може отримати достатню кількість балів для позитивного висновку.

Більш того, на практиці суди продовжують приймати суспільно-корисну працю, як обов'язкову складову виправлення засудженого спираючись на положення ч. 2 ст. 81 КК та пункту 2 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну не відбутої частини покарання більш м'яким» від 26 квітня 2002 року, де вона прямо передбачена однією із двох головних умов такого результату відбуття покарання [16].

Аналіз судових рішень при розгляді заяв засуджених про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання підтверджує висновок про ігнорування кримінальною юстицією добровільної основи праці засудженого. Так, Ленінський районний суд м. Полтави розглядаючи справу № 553/1871/23

зазначив, що підставою для повернення заяви засудженого стала відсутність відомостей про залучення його до праці [17].

Загалом і кримінально-виконавча доктрина стоїть на позиції необхідності суспільно-корисливої праці ув'язнених, і не тільки з виховною метою, а ще із утилітарної точки зору. Наприклад, проводячи дослідження питань господарсько-виробничої діяльності підприємств УВП, а також сучасного стану всієї кримінально-виконавчої системи, Я.О. Ліховіцький прийшов до висновку, про неможливість забезпечення державою повноцінної життєдіяльності цього механізму, у тому числі, з причин недосконалості законодавства у цій сфері. Крім цього він зауважив, що «маючи закріплене у законі (ст. 8, 107 КВК) право на трудову діяльність, засуджений зобов'язаний здійснювати своє утримання в УВП й за рахунок власних можливостей, включаючи виробничі навички, що не суперечить змісту виправно-ресоціалізаційного процесу, який здійснюється відносно нього, та нормам матеріального права (КК, КВК)» [18, с. 160].

Таким чином, протиріччя між добровільною реалізацією права на працю та обов'язком працювати для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі ставлять нагальні питання щодо їх вирішення.

Різноманітні положення КВК, які мають цільове призначення створити стимул до виправлення засуджених до позбавлення волі через сумлінне ставлення до праці, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці, пов'язуючи це із можливістю отримання заходів заохочення (ст. ст. 130, 131 КВК), права на поліпшення умов тримання (ст.ст. 138, 139, 140, 151 КВК), дозволу брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру (ст. 151 КВК) тощо, з одного боку, слід розглядати у якості широкого спектру інструментів для забезпечення виховного процесу, а з іншого боку маркерами, фіксуючими шлях до виправлення ув'язненого на що і вказують проаналізовані вище відомчі приписи.

Загалом слід акцентувати на наявність нормативного розмежування праці засуджених до позбавлення волі на три види: праця на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору; обов'язкова праця з оплатою труда, передбачена для окремої категорії осіб, які мають заборгованість за виконавчими документами; обов'язкова праця без оплати труда для всіх ув'язнених, яка обмежена у часі та здійснюється з ціллю благоустрою колоній, прилеглих до них територій, поліпшення житлово-побутових умов засуджених, виконання допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. Всі перераховані види труда засуджених до позбавлення волі віднесені законодавцем, виходячи з назви статті 118 КВК, до суспільно корисної праці. Такий підхід скоригував процес оцінювання праці в узагальненому вигляді без виділення і врахування специфіки виду такої діяльності, що прямо походить із змісту вищенаведеної відомчої документації. При цьому, за нашою думкою, вбачається наявність такої проблематики як: по-перше, вказане змішування нівелює виховне начало суспільної користі, закладеної у труді, адже на один шабель становиться труд з вигодою для себе та труд направлений на благо суспільства; по-друге, у випадку відсутності у ув'язненого заборгованості за виконавчими документами та відповідної кваліфікації для заключення трудового договору його можлива праця звужується до праці на благо колонії в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день, а давати атестацію такої праці повинно так само, як і за всі три види виконаних робіт; по-третє, норми міжнародного права, зокрема п. «а» ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права забороняє примусовий або обов'язковий труд, а п. «б» цього ж документу наголошує на виключення з цього правила лише для каторжного труда, призначеного засудженим до позбавлення волі за вироком суду [19]. У цьому контексті також зазначимо, що покарання у виді позбавлення волі не передбачає обов'язковий труд, відповідно суд і призначити у вироку його не може. Як бачимо колізія між нормативними приписами кримінально-виконавчого законодавства (ч. 2 ст. 118 КВК), ратифікованим міжнародним актом (п.п. «а», «б» ст. 8 пакту) і нормами кримінального закону (ст.ст. 63, 64 КК) в частині регулювання праці засуджених до позбавлення волі є очевидним фактом. Її вирішення вбачається, з позиції сучасної пенітенціарної політики, шляхом виключення положень із КВК про обов'язок праці даної категорії засуджених з одночасним коригуванням механізму умовно-дострокового звільнення, а саме: заміною абстрактного формулювання «ставлення до праці» у ч. 2 ст. 81 КК конкретною умовою, наприклад, «здійсненням суспільно-корисної праці та відсутністю заборгованостей за виконавчими документами». При цьому бажано визначитись із поняттям «суспільно-корисної праці» у кримінально-виконавчому законодавстві з врахуванням напрямку привалювання суспільного інтересу у його змістовному навантаженні. Так, можна ввести додаткові відрахування до державного бюджету із заробітної плати засудженого.

Окрім наведеного, вважаємо за необхідне підкреслити і наявність іншої, далеко не позитивної сторони впровадження добровільності праці засуджених до позбавлення волі. Цим кроком держава підтримала у деякій мірі і «воровські порядки», бо як звісно існує правило «воровського життя», яке забороняє працю. Довгі роки, ще з радянський періоду пенітенціарна система постійно боролася із цією проблемою, розробляючи окремі заходи протидії їй, зокрема надбанням стали і ті механізми оцінки праці, до яких торкнулися вище. На нашу думку, вважати на сьогодні її вирішеною не має підстав. Навпаки, зараз на легальній основі «вори» відмовляються від працевлаштування, продовжуючи паразитувати за допомогою різноманітних тіньових механізмів на праці інших ув'язнених. Зазначене прямо продукує необхідність більш глибоких досліджень у цій сфері, з метою виявлення конкретних умов цього явища та розробки засобів впливу на нього, корегування нормативних регуляторів.

Повертаючись до сучасної проблематики ППОПЗПД зазначимо, що вона окрім іншого продукується наступним. По-перше, приписи ст. 30 КВК до суб'єктів виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове покарання до позбавлення волі на певний строк, відносять уповноважені органи з питань пробації та адміністрацію установ виконання покарань. Таке поєднання однакових функцій двох суб'єктів відносно одного процесу виконання покарання, з огляду на специфіку його строку відбуття (поширення його на увесь час відбування основного покарання та обчислення його строків з моменту відбуття основного покарання), є логічним, адже адміністрація УВП контролює здійснення вироку на першому етапі, а на другому цим займається пробація. Між тим, формулювання на які звернута увага, у розрізі вищезрозглянутого нововведення щодо права засудженого на працю дають підстави стверджувати про наявність прогалин нормативного регулювання даних кримінально-правових відносин.

Порівняння правомочності органу пробації та адміністрації УВП у сфері виконання додаткового покарання ППОПЗПД показує, що останнє відомство має значно вужчу юрисдикцію, тим самим створюються умови для порушення законодавчих вимог. Лише одна норма зобов'язує адміністрацію УВП дотримуватися встановленої вироком заборони для засудженого займатися окремим видом діяльності, і лише в межах окремих відносин, а саме тих що походять із обов'язку засудженого працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення його заборгованості за виконавчими документами, та із обов'язку приймати участь у роботах без оплати праці з метою благоустрою колоній і прилеглих до них територій, поліпшення житлово-побутових умов засуджених, забезпечення колоній продовольством (ч.ч. 2, 5 ст. 118 КВК). Відповідно добровільна праця засудженого на підставі трудової угоди або договору не охоплюється вказаним правилом, що продукує і відсутність обов'язку у адміністрації контролювати виконання вимог, зазначених у судовому рішенні, його роботодавцем. Більш того, виявив таке порушення адміністрація не зобов'язана реагувати, на відміну від органу пробації, який діє за порядком вказаним у ч. 2 ст. 31 КВК: з початку повідомляє про можливі наслідки невиконання судового рішення, а у разі його подальшого невиконання надсилає матеріали до органу Національної поліції для відкриття провадження за ст. 382 КК. Така прогалина, по-перше, блокує дію каральної, виховної і попереджувальної функції додаткового покарання у виді ППОПЗПД, а по-друге, відкриває шлях до можливих службових правопорушень, у тому числі корупційних. З врахуванням вказаного пропонуємо зрівняти юрисдикції органу пробації та адміністрації УВП в частині виконання ними покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного засудженим до позбавлення волі у якості додаткового покарання, шляхом внесення змін до ст. 31 КВК, а саме: у назві статті після слова «пробації» додати «та адміністрації арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальника гарнізону»; у ч. 1 після слова «пробації» додати «та адміністрація арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальник гарнізону»; у ч. 2 після слова «пробації» додати «або адміністрація арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальник гарнізону».

По-друге, вивчення змісту Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань показало, хоча вони і мають розділ XVII «Залучення засуджених до суспільно корисної праці», однак процедура заключення трудової угоди або договору із засудженими до позбавлення волі в них не прописана [20]. В контексті вищенаведеного доречно було б її конкретизувати, тим чином, що положення ч. 1 ст. 118 передбачають обов'язок адміністрації колонії їх погоджувати.

Висновки. Підсумовуючи викладене підкреслимо, такий вид додаткового покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю займає серед всіх видів пока-

рань у останнє десятиріччя доволі стабільну долю у 2-3%. Однак проведений аналіз статистичних даних виявив переломну тенденцію до зменшення застосування цього репресивного заходу, яка почала фіксуватися із 2015 року. У цей період в державі активно впроваджуються правові реформи, у тому числі трансформуються і пенітенціарна політика, зокрема змінюються нормативне регулювання праці засуджених до позбавлення волі. Одним із наслідків такого процесу стає закріплення у нормах кримінально-виконавчого законодавства права засудженого до позбавлення волі на працю, що породило різноманітні правові колізії, вирішення яких вбачається у коригуванні норм КК, КВК та відомчих документів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст. 131.
2. Шиян Д.С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2008. 270 с.
3. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання. Форма 6. *Звіти судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства (2008–2021 рр.)*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
4. Бугаєв В.А. Правове закріплення спеціальних кримінальних покарань у кримінальному законодавстві України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 4(30). С. 64–70.
5. Гура Р.М. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Р.М. Гура; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2003. 20 с.
6. Денисов С.Ф. Покарання, пов'язані з позбавленням певних прав, за кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн. *Влада. Людина. Закон*. Юридичний науково-публіцистичний журнал. 2002. № 6 (червень). С. 165–169.
7. Шиян Д.С. Підстави та умови призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування*: зб. тез доповідей учасників Регіонального круглого столу. Хмельницький: ХГУП, 2002. С. 240–242.
8. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / А.П. Гель, О.Г. Колб, В.О. Корчинський [та ін.]; за заг. ред. А.Х. Степанюка. К.: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
9. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. ст. 21.
10. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. ст. 409.
11. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. ст. 93.
12. Вартилицька І.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: практика та перспективи застосування. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 18 листоп. 2021 р.)* / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 45–47.
13. Гура Р.М. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Р.М. Гура; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2003. 20 с.
14. Про визначення ступеня виправлення засудженого: Наказ МЮ України 19 січня 2023 року № 294/5. *Офіційний вісник України* від 02.02.2023 р. № 11. Ст. 753.
15. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України від 08.04.2014 № 1186-VII Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 23, ст. 869.

16. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26.04.2002 р. *Вісник Верховного суду України*. 2002. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0002700-02>.
17. Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави від 20 липня 2023 року. У справі № 553/1871/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112305062>.
18. Ліховіцький Я.О. Деякі питання захисту соціально-економічних прав осіб, які відбувають покарання у сфері виконання покарань України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 72: частина 2. С. 156–161.
19. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї от 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text 19.
20. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ МЮ від 28.08.2018 р. № 2823/5. *Офіційний вісник України*. 2018. № 70. С. 285.